

ASPEKTUÁLIS IGEOSZTÁLYOK ÉS AZ ASPEKTUS FORMÁLIS ÁBRÁZOLÁSA

KIEFER FERENC

0. Bevezető

Tanulmányomban az aspektus formális ábrázolásának problémáival foglalkozom. Először kimutatom, hogy az eddig javasolt formális rendszerek nem elég általánosak, mégpedig két okból. Egyrészt abból a feltételezésből indulnak ki, hogy az aspektus kompozicionális, ami a nyelveknek csak egy speciális osztályára érvényes. Másrészt a legtöbb formális modell a Vendler-féle osztályozásból indul ki, márpedig a négy Vendler-féle osztály (állapotok 'states', pl. *birtokol, tartalmaz, tud, gyűlöl*; cselekvések 'activities', pl. *ír, olvas, fut, takarít*; teljesítmények 'accomplishments', pl. *megír, elolvas, kitakarít, átfut*; eredmények 'achievements', pl. *megérkezik, megold, rájön, elér*; vö. Vendler 1967, Kiefer 1984) elsősorban ontológiai osztályokat jelöl, amelyek nyelviileg négyféle igével vagy igés szerkezettel fejezhető ki. Látni fogjuk, hogy a Vendler-féle kritériumok (a különféle időhatározókkal való kompatibilitás, a progresszív aspektus lehetősége) következetes alkalmazásával nem négy, hanem annál lényegesen több igeosztályt kapunk. Ezek az igeosztályok azonban nem különböző aspektust, hanem különböző eseményszerkezetet képviselnek. A Vendler-féle kritériumok tehát nem aspektuális osztályokat azonosítanak, hanem valójában az igék eseményszerkezetét határozzák meg. Az eseményszerkezet gazdagabb az aspektuális szerkezetnél, utóbbi levezethető az előbbiből.

1. Az aspektus kompozicionalitása

Henk Verkuyl elsőként vetette fel az aspektus kompozicionalitásának lehetőségét (Verkuyl 1972), lényegében generatív szemantikai keretben. Későbbi munkáiban már inkább logikai szemantikai eszközöket használ (Verkuyl 1989, 1993, 1995). Többek között az ő munkáinak köszönhetően általánosan elfogadottá vált az a felfogás, hogy az aspektus mondatszemantikai kategória, vagyis, hogy az aspektus meghatározásánál nem elegendő az ige lexikai jelentését figyelembe vennünk, hanem tekintettel kell lennünk az alany típusára, tárgyias igék esetében a tárgy fajtájára, az időhatározó típusára, a mértékhatározóra mind a tárgynál (tárgyas igék esetében), mind pedig az alanynál (tárgyatlan igék esetében), az igeidőre, hogy csak a legfontosabbakat említsük. Verkuyl a lexikonban csak állapot- illetve cselekvés-/folyamatigéket különböztet meg. Az aspektus levezetése nála lényegében így fest:

(a) A lexikai jellemzésnél elegendő a +A:+ADD TO, illetőleg a -A:-ADD TO jegy egyikének megadása; az előbbi a cselekvés-, illetőleg folyamatigék (*játszik, emel, sétál*) jellemzője, utóbbi pedig az állapotigéké (*gyűlöl, hisz, tud*).

(b) Szintaktikai szempontból a +/-A jegyen kívül szükség van egy további jegy- re, amelyet +/-B -vel jelölünk; a +B a +SQA helyett áll és A-nak egy meghatározott mennyiségére utal ('specified quantity of A'), a -B=-SQA pedig A-nak meghatározatlan mennyiségét jelöli.

Verkuyl szerint a fenti két jegy segítségével meghatározható a mondatok aspektusa. Elmélete csak kétféle aspektust ismer: a duratív ('imperpektív') és a terminatív ('perfektív') aspektust. A kétféle aspektus levezetését az alábbi példán mutatjuk be.

NP: - B + B

STATE	PROCESS	EVENT
-------	---------	-------

- A
+ A

- (1) *Éva (+B) gyűlölte (-A) ezt a szonátát (+B).*
- (2) *Éva (+B) gyűlölte (-A) a szonátákat (-B).*
- (3) *Éva (+B) játszotta (+A) ezt a szonátát (+B).*
- (4) *Éva (+B) játszott (+A) szonátákat (-B).*

A mondat aspektuális értéke akkor és csakis akkor terminatív (perfektív), ha A és B értéke mindenütt pozitív. A (3) tehát perfektív, (1), (2) és (4) pedig imperfektív aspektusú. Formális szempontból az ADD TO olyan függvényként értelmeződik, amely intervallumokat intervallumokra képez le, az SQA pedig ún. általánosított kvantor.

Logikai szempontból nem lehet kifogásunk Verkuyl modelljével szemben, nyelvészetileg azonban semmiképpen sem tekinthető adekvátnak, mégpedig az alábbi okokból.

(a) Mint láttuk, Verkuyl a lexikonban csak állapot-, illetőleg cselekvés-/folyamatigéket különböztet meg, a perfektív aspektust kompozicionálisan vezeti le, márpedig a lexikai információnak még az angolhoz hasonló nyelvekben is ennél gazdagabbnak kell lennie. Így például az angolban is már lexikailag perfektív a *wake up* 'felébreszt', az *exclaim* 'felkiált', vagy a *win* 'nyer, győz' ige. A pillanatnyi eseményt jelölő igék aspektusa általában mindig lexikailag meghatározott.

(b) Verkuyl előtt nyilvánvalóan az angol és a holland példája lebegett elméletének kidolgozásánál, márpedig az aspektus nem minden nyelvben egyformán kompozicionális. A magyarban az igekötős igék aspektusa lexikailag meghatározott és ez még akkor is igaz, ha az igekötős igék képzését lexikai folyamatként képzeljük el és perfektív aspektusukat kompozicionálisan vezetjük le. Ebben az esetben azonban lexi-

kai és nem szintaktikai kompozicionalitásról van szó. Nehezebb a helyzetünk a szláv nyelvek esetében, ahol nemcsak hogy reménytelen vállalkozás lenne az igekötős igék lexikai levezetése, hanem a lexikailag imperfektív ige semmi körülmények között nem tehető szintaktikai eszközökkel perfektívvé (mint ahogy a perfektív ige sem tehető imperfektívvé). Mind az imperfektív, mind pedig a perfektív aspektus lexikailag egyértelműen meghatározott, az aspektus tehát szintaktikailag nem kompozicionális. Íme néhány lengyel példa:

- (5) *Pił piwo.*
'Sört ivott'
- (6) *Wypil dwie butelki piwa.*
'Két üveg sört ivott'
- (7) **Pił dwie butelki piwa.*
- (8) **Wypijal dwie butelki piwa.* (Iteratív értelmezésben lehetséges.)

Az (5) mondatban az imperfektív *pić* 'iszik' ige szerepel, a mondat aspektuális értéke imperfektív. A (6) mondatban ezzel szemben a perfektív *wypić* 'megiszik' igét találjuk, és a mondat perfektív aspektusú, de perfektív aspektusúvá az ige teszi, nem pedig a mennyiséghatározó jelenléte. Utóbbi egyébként összeegyeztethetetlen mind az imperfektív *pić* alapigével, mind pedig a perfektív *wypić* igéből képzett, 'másodlagos imperfektív' *wypijać* igével. A szláv aspektológiából tudjuk, hogy a *wypić* és *wypijać* igazi aspektuális párt képvisel, köztük kizárólag aspektuális különbséget találunk.

Az aspektus (szintaktikai szintű) kompozicionalitása tehát nem univerzális tulajdonsága a nyelveknek. Az európai nyelvekre szorítkozva kimutatható, hogy az újlatin nyelvek az angolnál is több 'kompozicionális' vonást mutatnak, a német az angolnál viszont kevésbé kompozicionális. A magyar a német és az orosz/lengyel között foglal helyett. De még a szláv nyelvek sem egyformán kompozicionálisak: a bolgár és macedon nyelvben az aspektus teljes mértékben lexikailag van meghatározva, mivel szinte kivétel nélkül minden imperfektív igének van perfektív párja. Az aspektus kompozicionalitása megfigyeléseink szerint tehát az alábbi skálát mutatja:

- (9) francia/olasz > angol > német > magyar > grúz > orosz/lengyel > bolgár/macedon

2. A Vendler-féle igeosztályokon alapuló formális elméletek

Az angolszáz irodalomban a cselekvésminőség (akcióminőség), az aspektus és újabban az eseményszerkezet fogalmi gyakran keverednek. Több szerző e fogalmakat szinonim fogalmakként kezeli. A szláv és finnugor nyelvészeti hagyományt követve a cselekvésminőség fogalmát morfoszemantikai kategóriaként célszerű értelmezni (Kiefer 1991, 1996), a Vendler-féle igeosztályok e szerint a felfogás szerint nem jelölhetnek különböző cselekvésminőséget. Mivel ebben az esetben a cselekvésminőség a nyelv morfológiai szerkezetével függ össze, érthető, hogy a cselekvésminőség mint morfoszemantikai kategória nem minden nyelvben játszik szerepet.

Tegyük fel egyelőre, hogy a Vendler-féle osztályok aspektuális osztályok. A Vendler-féle osztályokon alapuló formális elméletek vagy elfogadják a négy osztályt, vagy pedig összevontan ábrázolják az állapotokat és cselekvéseket (illetőleg egyes esetekben a teljesítményeket és az eredményeket). Az előbbi megoldást választotta David Dowty komponenseselemzésében (Dowty 1979). Dowty abból a megfontolásból indul ki, hogy az időhatározók szempontjából az állapotok és a cselekvések nemcsak azonos módon viselkednek, hanem mindkét osztály igéi ‘homogének’ (‘ha x fennáll valamely I intervallumban, akkor annak bármely I' részintervallumában is fennáll’). A Dowty-féle megoldás tehát így fest:

Cselekvések/állapotok:	[P(x)]
Teljesítmények:	[x OKOZ[VÁLIK P(x)]]
Eredmények:	[VÁLIK P(x)]

A sematikus ábrázolásból leolvasható, hogy Dowty szerint ‘ x a P állapotban van’ és ‘ x a P cselekvésben vesz részt’ egyformán ábrázolható. Az eredmények a teljesítményektől csak a kauzatív komponensben különböznek; Dowty feltételezése szerint a teljesítmények mindig tartalmaznak egy kauzatív komponenst, ez a komponens viszont nincs jelen az eredményeknél.

Íme néhány releváns példa:

(10)	<i>Éva kocogott.</i>	kocog:	[kocog(x)]
(11)	<i>Éva elkészítette az ebédet.</i>	elkészít:	[x OKOZ[VÁLIK kész(y)]]
(12)	<i>A pohár eltörött.</i>	eltörik:	[VÁLIK törött(x)]

Dowty eljárása a Vendler-féle osztályozás elégtelen voltától függetlenül több szempontból problematikus.

(a) A teljesítmények és eredmények Dowty szerint állapotváltozások, olyan események, amelyek egyértelműen új állapothoz vezetnek. Vannak azonban fokozatos, határpont nélküli állapotváltozást kifejező igék is: *öregszik, szépül, okosodik*.

(b) Az OKOZ–VÁLIK-igék nem egyetlen igeosztályba tartoznak, mivel találunk közöttük eredmény-, teljesítmény- és cselekvésigék: *lelő* (‘eredményige’), *felöltöztet* (‘teljesítményige’), *főz* (‘cselekvésige’, vö. *Őt percig főzte a tojásokat*).

(c) Vannak pillanatnyi eseményt kifejező igék, amelyek nem idéznek elő állapotváltozást: *tüsszent, kopog, int*.

(d) Nem indokolt az állapotok és a cselekvések összevont ábrázolása még akkor sem, ha a két osztály több szempontból (így például a különböző időhatározókkal való kompatibilitás szempontjából) azonos módon viselkedik. A két osztály igéi többek között abban különböznek egymástól, hogy míg a cselekvésigék többnyire megengednek a progresszív aspektus használatát, az állapotot jelentő igék ezt nem teszik lehetővé.

3. Eseményváltozós elemzések

Az szemantikai ábrázolásokba az eseményváltozót (amit általában *e*-vel jelölnek) Donald Davidson vezette be (Davidson 1967). Davidson alapproblémája a következő volt. Az angol *it* névmás használatát a (13b) mondatban nem tudjuk a hagyományos logikai eszközökkel megmagyarázni, mivel *butter the toast* ‘vajjal megkeni a pirított kenyeret’ nem referenciális kifejezés (‘singular term’). Tehát nem mondhatjuk azt, hogy ‘van olyan *x* cselekvés úgy, hogy Jones cselekedte *x*-et késsel, a fürdőszobában, éjjélkor’.

- (13) a. *Jones buttered the toast with a knife, in the bathroom, at midnight.*
 ‘Jones megkent a pirított kenyeret (késsel) a fürdőszobában éjjélkor’
 b. *He did it slowly, deliberately, with a knife, in the bathroom, at midnight.*
 ‘Lassan, szándékosan tette ezt egy késsel a fürdőszobában éjjélkor’

Davidson (13a) számára az alábbi reprezentációt javasolta:

- (14) Butter(jones, the-toast, e) & With(a-knife, e) & In(the-bathroom, e) & At(midnight,e)

A (13b)-t az alábbi módon ábrázolta:

- (15) Buttering(e) & Agent(jones,e) & Patient(the-toast, e) & With(a-knife, e) & In(the-bathroom, e)

Most már mondható, hogy az *it* névmás az *e* eseményre vonatkozik. Davidsonnál a tematikus szerepek két-argumentumú predikátumok: Jones az *e* esemény ágense, a pirított kenyér az *e* esemény patiente és így tovább.

Parsons a Davidson-féle módszert fejleszti tovább. Két két-argumentumú predikátumot, Tart(*e,t*)-t és Kul(*e,t*)-t, vezet be, amelyeknek egyik argumentuma tehát az *e* esemény, másik argumentuma pedig a *t* idő. A Tart(*e,t*) értelmezése: az *e* esemény a *t* időben tart, a Kul(*e,t*) pedig: az *e* esemény a *t* időpntban kulminál (eléri végpontját). Íme két példa:

- (16) a. *Éva írt egy levelet.*
 b. $\exists e \exists x[\text{Levél}(x) \ \& \ \text{Ír}(\text{Éva},x,e) \ \& \ \text{Kul}(e,t)]$
 (17) a. *Éva szerette az igazságot.*
 b. $\exists e \exists x[\text{Igazság}(e) \ \& \ \text{Szeret}(\text{Éva},x,e) \ \& \ \text{Tart}(e,t)]$

Parsons elemzését különféle érvekkel támasztja alá (Parsons 1990:13–18). Vegyük azonban észre, hogy Parsons nem tesz különbséget a teljesítmények és eredmények között, mindkettő tartalmazza a Kul(*e,t*) predikátumot. Ugyanakkor természetesen az állapotok és cselekvések ábrázolása is azonos: mindkettőre a Tart(*e,t*) predikátum a jellemző. Tehát

(a) Parsons még a főbb eseménytípusokat sem különbözteti meg egymástól.

(b) Az események belső szerkezetéről nem tud számot adni.

(c) Formai hibának számít, hogy a $Tart(x,t)$ és a $Kul(x,t)$ legjobb esetben deskriptív predikátumok, az előbbi a duratív-imperfektív, az utóbbi a terminatív-perfektív aspektusra utal. Amint erre többen rámutattak (pl. Verkuyl 1995:19) a két predikátum között nincs semmiféle kapcsolat, a $Kul(x,t)$ nem tartalmazza a $Tart(x,t)$ -t, s ezért nem magyarázható meg a *János három szendvicset evett* és a *János szendvicset evett* között fennálló (egyirányú) implikáció.

(d) Előrelépést jelent azonban a Davidson – Parsons-féle ábrázolásban az *e* eseményváltozó következetes alkalmazása.

4. Az eseményszerkezet

A következőkben megmutatjuk, hogy a Vendler-féle kritériumok lényegében eseményszerkezeteket határoznak meg, nem pedig aspektuális osztályokat. Vendler háromféle időhatározót ('időmódosítót') és a progresszív aspektust használta fel tesztként.

- (18) a. duratív időmódosító: pl. *két órán át*;
 b. duratív-határponos időmódosító: pl. *két órán belül*;
 c. időpontot jelölő időmódosító: pl. *két órakor*;

Könnyű azonban belátni, hogy ezek nem merítik ki az összes időmódosító-típust. Először is az angol *for two hours* kétértelmű, jelentése egyrészt 'két órán át', másrészt 'két órára' (Pl. *Két órára beköltöztek az üresen álló szomszéd házba*). Ebben az esetben az időmódosító az adott eseményt (a beköltözés eseményét) követő állapot időtartamát adja meg. Ugyanezzel a ragos kifejezéssel jelölhetjük egyes igéknél a folyamat, cselekvés időtartamát is (Pl. *Egy pillanatra elábrándozott*). Az *-ig* ragos határozók is két funkcióban szerepelhetnek: vö. *Ötig dolgoztam*, de: *?Ötig elábrándoztam*. Ugyanakkor: *Sokáig dolgoztam – Sokáig elábrándoztam*. Vannak olyan igék is, amelyeknél időmódosítóval egy folyamatnak egy esemény bekövetkezése utáni folytatásának időtartamát jelöljük (*Két évvel élte túl a férjét*). A (18a,b,c)-hez tehát még hozzá kell vennünk (18d,e,f)-et.

- (18) d. állapotot jelölő időmódosító: pl. *két órára*;
 e. folyamat időtartamát jelölő időmódosító: pl. *egy pillanatra*; *sokáig*;
 (az (e) tesztnél csak abban az esetben számolunk pozitív eredménnyel, ha mindkét típusú időhatározó lehetséges);
 f. duratív, balról és jobbról határponos időmódosító: pl. *két évvel*.

Ha mármost a (18a-e) valamint a progresszív aspektus tesztjét alkalmazzuk, akkor legalább tizenegy igeosztályt kapunk (néhány igeosztály aspektuális tulajdonságaira vonatkozóan l. még Wacha 1990). Az alábbiakban minden egyes igeosztályt egy igével és az osztályra jellemző kompatibilitási tulajdonságokkal adunk meg. A [+progresszív]

jelenti a progresszív aspektus képzésének lehetőségét, [–progresszív] ennek ellenkező-jét. Ez a jegy csak az állapotok és a cselekvések megkülönböztetésére szolgál, a többi igeosztálynál nem definiáló tulajdonság, tehát elhagyható.

- (19) a. *hall*; (18a,c), [–progresszív];
 b. *fut*; (18a,c), [+progresszív];
 c. *elér*; (18b,c)
 d. *túlél vkit*; (18f)
 e. *megáll*; (18b,c,d)
 f. *elgondolkozik*; (18e)
 g. *feljajdul*; (18c)
 h. *kopog*; (18c), vagy más értelmezésben (18a)
 i. *portalanít*; (18a,c), vagy más értelmezésben (18b)
 j. *megír*; (18b)
 k. *átvészél*; ?

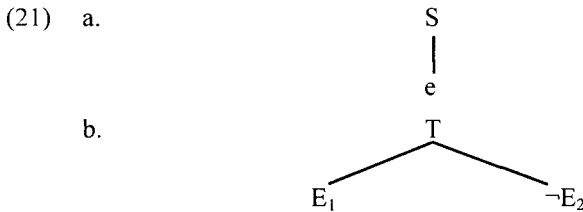
Gondosabb és nagyobb anyagon történő vizsgálat valószínűleg még ennél is több igeosztályt eredményezne. Mind a *kopog*, mind pedig a *portalanít* ige aspektuálisan kétértelmű (vagy alulspecifikált, a kérdést most nem kell itt eldöntenünk). A *kopog* vagy pillanatnyi (tehát perfektív), vagy pedig nem határpontos duratív (tehát imperfektív) eseményt fejez ki. A *portalanít* ige pedig jelenthet határpont nélküli vagy határpontos duratív eseményt (*Két órán át portalanították a bútorokat — A bútorokat két óra alatt portalanították*). Az *átvészél* típusú igék, úgy tűnik, a fentebb felsoroltak közül egyetlen időmódosítóval sem kompatibilisek.

Könnyű belátni, hogy a fenti igeosztályok nem különböző aspektust, hanem különböző eseményszerkezetet fejeznek ki. A *megérkezik*, *megáll*, *leáll*, *megír*, *kopog* (alapértelmezésben), *portalanít* (egyik jelentésében), *feljajdul* igék mind perfektívek, belső időszerkezetüket tekintve persze lehetnek duratív-perfektívek (*megír*, *portalanít*) vagy pillanatnyi eseményt jelölő igék (*megérkezik*, *megáll*, *leáll*, *kopog*, *feljajdul*). Az, hogy az eseménynek van-e előzménye vagy utóállapota nem tartozik szorosan az aspektushoz. Az aspektus szigorúan csak a belső időszerkezettől függ. Ezek a megfigyelések egyértelművé teszik, hogy a Vendler-féle kritériumok eseményosztályokat és nem aspektuális osztályokat határoznak meg. Az is nyilvánvaló, hogy ez a szerkezet az aspektusnál gazdagabb. Meg kell azonban még vizsgálnunk, hogy az eseményszerkezetből levezethető-e az aspektus és ha igen, hogyan. Erre a kérdésre azonban csak az eseményszerkezet ábrázolásának tárgyalása után adhatunk majd választ.

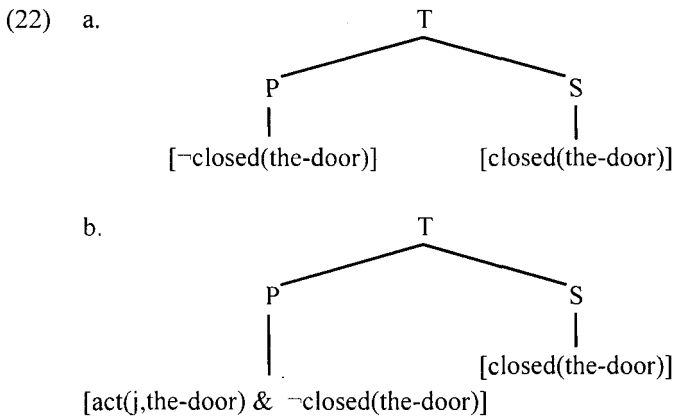
5. Az eseményszerkezet reprezentációs kérdései

A Vendler-féle eseményosztályok belső szerkezetével James Pustejovsky foglalkozott először behatóbban (Pustejovsky 1991). Pustejovsky az alábbi három mondat eseményszerkezetét a következőképpen ábrázolja (Pustejovsky 1991:57–58).

- (20) a. *The door is closed.*
‘Az ajtó be van csukva’
- b. *The door closed.*
‘Az ajtó becsukódott’
- c. *John closed the door.*
‘János becsukta az ajtót’

A (20a) mondat állapotot fejez ki (S=state), a (20b,c) mondatok pedig állapotváltozókat (T= transition). Az E szimbólum eseménytípust jelöl, mely jelen esetben a teljesítményeket és az eredményeket fedti le. Utóbbiak az ágens szempontjából különböznek egymástól: az ágens csak a teljesítményeknél játszik szerepet. Az ‘&’ egyúttal a rész-események egyidejűségét jelöli. (20b) és (20c) teljesebb ábrázolása tehát így fest.

A (20b) mondat ábrázolásában (‘Az ajtó becsukódott’) csak az jut kifejezésre, hogy egy állapotváltozás következett be, az előállapot: az ajtó nyitva van; az utóállapot: az ajtó csukva van. A (20c) mondat ábrázolása ezzel szemben bonyolultabb: a j (=János) ágens tesz valamit az ajtóval ((act(j,the-door)), amely ajtó nyitva van, és az állapotváltozás ennek a cselekedetnek köszönhető. Ebben az esetben már egyértelműen azonosíthatók a fő esemény részeseményei: az első részesemény János cselekvése, a második ennek a részeseménynek az eredménye.

(22a)-ból levezethető a (23a), (22b)-ből pedig a (23b).

- (23) a. $\text{become}([\text{closed}(\text{the-door})])$
 b. $\text{cause}([\text{act}(\text{j}, \text{the-door})], \text{become}([\text{closed}(\text{the-door})]))$

Vagyis: az állapotváltozás mindig a $\text{VÁLIK}(x,y)$ predikátummal írható le (angol megfelelője: $\text{become}(x,y)$). A (22b) parafrázisa tehát ‘Az ajtó csukottá válik’. Az ágens jelenléte a kauzatív jelentésmozzanattal jár együtt: az ágens cselekedete okozza azt, hogy az ajtó csukottá válik. Ez tükröződik a (23b) ábrázolásban.

A fenti gondolatokat fejleszti tovább Pustejovsky későbbi munkáiban (Pustejovsky 1995, különösen 67–75). A részesemények között most már három időbeli relációt definiál: (a) egyidejűséget, (b) egymásutániságot és (c) részleges átfedést. Egyidejűséget fejez ki például az *elkísér* ige (x elkíséri y -t: az x -hez kapcsolódó esemény egyidejű az y -hoz kapcsolódó eseménnyel), egymásutániságot az *épít* ige (x építette y -t: x tevékenysége megelőzi azt az állapotot, amelyre az áll, hogy y elkészült), részleges átfedést pedig az *elkezd* ige (x elkezdett tanulni: az ‘elkezd’ a tanulás folyamatának kezdő szakaszát is magában foglalja).

Annak ellenére, hogy Pustejovsky sok szempontból továbbfejlesztette az eseményszerkezetre vonatkozó korábbi elgondolásokat, nem titkolhatjuk el elméletének alábbi alapvető hiányosságait.

(a) Pustejovsky is, mint látjuk, a Vendler-féle négy osztály tárgyalására szorítkozik, de ezeket sem írja le kielégítő módon. Az állapotokról és a cselekvésekről szinte semmit sem mond, a teljesítmények és az eredmények közötti különbség lényegét az ágens jelenlétében illetőleg annak hiányában látja. Tudjuk azonban, hogy vannak szép számmal ágens szerepű alanyt kívánó eredményigék is: *elér, győz, elad, rájön*.

(b) Pustejovsky nem mondja meg, hogy a részeseményeket milyen módon lehet azonosítani, márpedig enélkül az eseményszerkezet stipulatív jellegű marad. Számukat, ha nem is elvi alapon, de gyakorlatilag általában kettőre korlátozza, ami mindenképpen önkényesnek tűnik.

(c) Nem világos, hogy a tulajdonképpeni eseményszerkezetből hogyan vezethetők le a $\text{BECOME}(x,y)$ és a $\text{CAUSE}(x,y)$ predikátumok.

(d) Az egymásutániság relációja kétféle lehet. Van, amikor egy esemény közvetlen eredménye egy másik esemény ill. állapot (pl. *megír, felépít*), de az is előfordulhat, hogy két részesemény között hosszabb idő is eltelhet (pl. *elsüllyeszt, felgyújt (építményt)*). Ennek megfelelően különbséget kell tennünk a ‘megelőző’ és a ‘közvetlenül megelőző’ relációja között.

(e) Pustejovsky eseményszerkezete azt sugallja, hogy a részesemények vagy folyamatok, vagy pedig állapotok lehetnek. A nem duratív (pillanatnyiságot kifejező) részeseményekkel nem számol.

A fenti hiányosságokat kiküszöbölve és Engelberg (1994, 1996) néhány ötletére támaszkodva az igék eseményszerkezetét a következőképpen adhatjuk meg. (A teljesség-

re való törekvés mellőzésével a (19a–k) igék közül csak néhánynak az eseményszerkezetével foglalkozunk.)

- (24) a *megáll* ige három részeseményt tartalmaz; e_1 : x mozgásban van; e_2 : a megállás eseménye; e_3 : x álló helyzetben van.

Ha F-fel jelöljük a folyamatot, A-val az állapotot, P-vel a pillanatnyi eseményt, <-val a 'megelőz'-relációt, <_k-val a 'közvetlenül megelőz'-relációt, és végül <-vel az 'egyidejűség'-relációt, akkor a *megáll* ige eseményszerkezetének reprezentációja így fest.

- (25) $\forall x \forall e_1 \forall e_2 \forall e_3 [\text{megáll}(x, e_1, e_2, e_3) \rightarrow$
 $F(e_1) \& P(e_2) \& \forall(e_3) \& (e_1 <_k e_2) \& (e_2 <_k e_3)]$

Ez a reprezentáció kiegészíthető a tematikus szerepekkel, amelyek függvényként ábrázolhatók (személyt jelölő alany esetében a *megáll* ige eseményszerkezetében mindhárom részesemény tematikus szerepe ágens):

- (26) $[(f^{\text{ágens}}(e_1)=x) \& (f^{\text{ágens}}(e_2)=x) \& (f^{\text{ágens}}(e_3)=x)]$

Ha a Dowty–Pustejovsky-féle ábrázolásból indulnánk ki, akkor a tematikus szerepek levezethetők lennének. Ezzel a kérdéssel azonban itt most nem kívánunk részletesebben foglalkozni.

- (27) a *túlél vkit* ige szintén három részeseményből áll; e_1 : x él, e_2 : y él, e_3 : y meghal.

Eseményszerkezete (28) alatt található.

- (28) $\forall x \forall y \forall e_1 \forall e_2 \forall e_3 [\text{túlél}(x, y, e_1, e_2, e_3) \rightarrow$
 $F(e_1) \& F(e_2) \& P(e_3) \& (e_1 < e_2) \& (e_2 < e_3) \& (e_3 < e_1)]$

A változók hozzárendelése a részeseményekhez ismét tematikus szerepek segítségével történhet.

- (29) az *elfoglal* ige két részeseményből áll, egy folyamatból vagy egy pillanatnyi eseményből és a rákövetkező állapotból.
- (30) a *feljajdul* ige egyetlen, pillanatnyi eseményt jelölő eseményből áll, ennek következtében nincs belső eseményszerkezete.

Hátra van még annak megmutatása, hogy az aspektus hogyan függ össze az eseményszerkezettel. Hipotézisünk szerint az aspektus kikövetkeztethető az eseményszerkezetből. Mármost, úgy tűnik, hogy az alábbi szabály érvényes.

- (31) Egy ige akkor és csakis akkor perfektív, ha eseményszerkezete tartalmaz egy P(e) pillanatnyi eseményt jelölő részeseményt.

Ezek szerint az alábbi igék perfektívek: *megérkezik, túlél, megáll, leáll, feljajdul, kopog, megír*. Imperfektívek viszont a *ír, fut, épít, néz, gondolkodik* igék.

6. A részesemények azonosítása

A részesemények azonosítása nem mindig könnyű feladat. Nyilvánvalóan nem indokolt egy részesemény feltételezése, ha a szóban forgó ige szintaktikai viselkedésében ez a részesemény nem érhető tetten. A részeseményeket azonban elég nagy biztonsággal az alábbi módszerek segítségével azonosíthatjuk (Pustejovsky 1991, Engelberg 1994, 1996, Zimmermann 1992).

I. A határozók hatóköre

Vizsgáljuk meg az alábbi példákat!

(32) *Béla nagy örömmel vezette az új kocsit.*

(33) *Béla nagy sebességgel vezette az új kocsit.*

A (32) mondat csak azt jelentheti, hogy 'Béla nagy örömmel csinált valamit', és semmiképpen sem azt, hogy 'az új kocsit nagy örömmel mozgott'. A (33) mondatban más a helyzet: Nem Béla tett valamit nagy sebességgel, hanem a nagy sebesség az új kocsit mozgására vonatkozik. A *vezet* ige két részeseményt tartalmaz, az első 'Béla tesz valamit az új kocsival', a második 'Az új kocsit mozog', vagy általánosabban az első részesemény 'x tesz valamit y-nal', a második 'x tevékenységének következtében y-nal történik valami'. Az első esemény az okozó, a második az okozott részesemény. Mármost (32)-ben a határozó az okozó részeseményre, (33)-ben ezzel szemben az okozott részeseményre vonatkozik.

Hasonló hatóköri különbséget észlelünk az alábbi két példában:

(34) *Erzsi nagy gonddal szárította meg a haját.*

(35) *Pista hangosan becsapta az ajtót.*

A (34) mondatban a *nagy gonddal* határozó az első részeseményre vonatkozik, vagyis arra, amit Erzsi tesz, nem pedig a haj száradásának a folyamatára. Ezzel szemben a (35) mondatban a *hangosan* határozó nem az okozó, hanem az okozott részeseményre vonatkozik.

A határozók hatóköre segítségével tehát igen sok esetben azonosítani tudjuk egy-egy esemény valamelyik részeseményét.

II. Az anaforák vonatkozása

Egyes esetekben az anaforák is alkalmasak arra, hogy egy-egy részeseményt azonosítsanak. Az angol *it* névmásra álljon itt két példa (Engelberg 1996:14).

(36) *The physicist finally hardened the metal, but it took him six months to bring it about.*

'A fizikus végre megedzette a fémet, de ez hat hónapjába került'

- (37) *He wanted to fix the car, but he didn't manage to do it.*
 'Meg akarta javítani az autót, de ez nem sikerült neki'

Mindkét esetben az *it* ('ez') névmás az okozott részeseményre utal.

III. Szintaktikai alternációk

Az angolban sok olyan ige van, amelynek van tárgyas és tárgyatlan használata. Ebben az esetben a tárgyatlan szerkezet a tárgyas szerkezetnek egy részeseményét fejezi ki, mégpedig az okozott részeseményt. Például

- (37) *Jenny melted the block of ice.* →
 'Jenny megolvasztotta a jégtömböt'
The block of ice melted.
 'A jégtömb megolvadt'

Mindkét mondatban a *melt* ('megolvaszt', 'megolvad') ige szerepel, az első mondatban tárgyas, a másodikban tárgyatlan használatban.

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy a határozók hatóköre, a névmások vonatkozása, valamint az igék szintaktikai viselkedése alapján általában kielégítően motiválhatók illetőleg azonosíthatók az igék eseményszerkezetének részeseményei.

7. Konklúzió

Tanulmányomban remélhetőleg sikerült megmutatnom, hogy az eseményszerkezet nem azonos az aspektussal, és hogy az aspektus levezethető az eseményszerkezetből. Rámutattunk arra, hogy más-más okokból ugyan, de sem az aspektus (amit Verkuyl elméletének példáján mutattunk be), sem pedig az eseményszerkezet (Dowty, Pustejovsky) eddig javasolt formális elméletei nem adekvátak, ezek az elméletek elnagyoltak és sok ponton hibásak. Néhány példa alapján egy új megoldást vázoltunk fel, amely a korábbi elméletek hiányosságait kiküszöböli.

Láttuk, hogy a Vendler-féle kritériumok eseményszerkezeteket és nem aspektuális osztályokat azonosítanak. Különböző eseményszerkezet sokkal több van, mint aspektuális osztály. A további kutatásnak kell majd kiderítenie, hogy az eseményszerkezet szempontjából hányféle igeosztályt kell megkülönböztetni. Azt a kérdést is nyitva hagytuk, hogy az eseményszerkezet hogyan viszonylik az argumentumszerkezethez, és hogy milyen további szemantikai információkat kell az eseményszerkezetnek tartalmaznia (pl. tematikus szerepeket, a részesemények közötti okozati összefüggéseket).

IRODALOM

- Davidson, Donald 1967: *Essays on actions and events*, Oxford, Clarendon Press.
- Dowty, David 1979: *Word meaning and Montague grammar: the semantics of verbs and times in generative semantics and in Montague's PTQ*, Synthese Language Library, Vol. 7. Dordrecht, D. Reidel Publishing Company.
- Engelberg, Stefan 1994: Ereignisstrukturen: Zur Syntax and Semantik von Verben, *Theorie des Lexikons: Arbeiten des Sonderforschungsbereichs 282*, Nr. 60. Düsseldorf, Heinrich Heine Universität.
- Engelberg, Stefan 1996: Event structure and lexical semantics, *SCIL VII. Proceedings. MIT Working Papers in Linguistics*.
- Kiefer Ferenc 1984: A magyar aspektusrendszer vázlatja, *Általános nyelvészeti tanulmányok* 15, 127–149.
- Kiefer Ferenc 1991: Az aspektus és a mondat szerkezete, In Kiefer Ferenc szerk.: *Strukturális Magyar Nyelvtan I: Mondattan*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 797–886.
- Kiefer Ferenc 1996: Hány akcióminőség van a magyarban? in Terts István szerk.: *Nyelv, nyelvész, társadalom: Emlékkönyv Szépe György 65. születésnapjára barátaitól, kollégáitól, tanítványaitól*, JPTE PSZM Programiroda, Budapest, 96–101.
- Parsons, Terence 1990: *Events in the semantics of English: a study of subatomic semantics*, Cambridge, The MIT Press.
- Pustejovsky, James 1991: The syntax of event structure, *Cognition* 41, 47–81.
- Pustejovsky, James 1995: *The generative lexicon*, Cambridge, The MIT Press.
- Vendler, Zeno 1967: *Linguistics in philosophy*, Ithaca, Cornell University Press.
- Verkuyl, Henk J. 1972: *On the compositional nature of the aspects*. FLSS, Vol. 15, Dordrecht, D. Reidel Publishing Company.
- Verkuyl, Henk J. 1989: Aspectual classes and aspectual composition, *Linguistics and Philosophy* 12, 39–94.
- Verkuyl, Henk J. 1993: *A theory of aspectuality: the interaction between temporal and atemporal structure*, Cambridge Studies in Linguistics, Vol. 64, Cambridge, Cambridge University Press.
- Verkuyl, Henk 1995: *Events as individuals: aspectual composition and event semantics*, Institute for Language and Speech OTS, University of Utrecht.
- Wacha Balázs 1990: Milyen szinten kezdjük? *Magyar Nyelv* 86, 31–54.
- Zimmermann, Ilse 1992: Der Skopus von Modifikatoren, *Studia Grammatica* 34, 251–279.